

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ СІМЕЙНОГО ПРАВА УЧАСНИКА СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У СІМЕЙНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

ON THE QUESTION OF THE CONCEPT AND CONTENT OF THE FAMILY LAW OF THE PARTICIPANT IN FAMILY RELATIONS IN THE DOCTRINE OF FAMILY LAW

Сидоренко Д.І., к.ю.н.,
директор

Товариство з обмеженою відповідальністю «Комерсант Україна»

У науковій статті автором проведено наукове дослідження поняття сімейного права у сімейно-правовій доктрині, визначення основних наукових підходів до цього питання, виділення власного визначення сімейного права учасників сімейних відносин. Автор дійшов висновку, що сімейне право учасника сімейних відносин у сімейно-правовій доктрині визначається по різному: як вид та міра можливої (чи дозволеної) поведінки учасника сімейних відносин, його повноваження, якому відповідає обов'язок іншого з учасника сімейних відносин; як право, що складає собою сукупність окремих правомочностей, що належать учаснику сімейних відносин (передусім правомочності щодо здійснення відповідного сімейного права, щодо вимоги виконання сімейного обов'язку, що впливає із сімейного права, щодо захисту сімейного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання); як права, встановлені сімейним законодавством як сімейні, що виникають уже на підставі самого факту перебування особи в тому чи іншому сімейному стані, або встановлені учасниками цих відносин на підставі сімейного договору або звичаю. Ключовим для віднесення права учасника сімейних відносин до сімейних є виникнення їх на підставі перебування особи у сім'ї або в результаті її створення (державної реєстрації шлюбу, народження або усиновлення дитини), можливість здійснення відповідного сімейного права лише носієм відповідного права або особою, яка виступає законним представником учасника сімейних відносин, що є неповнолітнім, визнана недієздатною або обмежена в дієздатності (батьками, опікунами, піклувальниками). На думку автор, слід застосувати комплексний підхід і визначити сімейне право як вид та міру можливої або дозволеної поведінки учасника сімейних відносин, повноваження учасника сімейних відносин, що виникають на підставі перебування особи у сім'ї або в результаті її створення (державної реєстрації шлюбу, народження або усиновлення дитини), відповідно до сімейного законодавства або в силу наявного звичаю, що визнається сімейним законодавством або укладеного сімейного договору, які можуть бути здійснені лише самим учасником сімейних відносин, який є носієм відповідного сімейного права або його законним представником. Сімейне право включає в себе правомочності щодо здійснення цього права, щодо вимоги виконання сімейного обов'язку, що впливає із цього права, щодо захисту цього права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Ключові слова: сімейне право, учасник сімейних відносин, суб'єктивне сімейне право, захист сімейного права, здійснення сімейного права, сімейний обов'язок.

In the scientific article, the author conducted a scientific study of the concept of family law in the family law doctrine, defined the main scientific approaches to this issue, and highlighted his own definition of family law for participants in family relations. The author came to the conclusion that the family law of a participant in family relations in the family law doctrine is defined in different ways: as the type and extent of possible (or permitted) behavior of a participant in family relations, his authority, which corresponds to the duty of another participant in family relations; as a right that is a set of individual powers belonging to a participant in family relations (primarily powers to exercise the relevant family law, to demand the fulfillment of a family duty arising from family law, to protect family law in the event of its violation, non-recognition or dispute); as rights established by family law as family rights, arising already on the basis of the very fact of a person being in one or another family state, or established by the participants of these relations on the basis of a family contract or custom. The key to attributing the right of a participant in family relations to family relations is their occurrence on the basis of a person's stay in the family or as a result of its creation (state registration of marriage, birth or adoption of a child), the possibility of exercising the corresponding family right only by the holder of the corresponding right or by a person acting by the legal representative of a participant in family relations who is a minor, recognized as incapable or limited in legal capacity (by parents, guardians, custodians). According to the author, a comprehensive approach should be applied and family law should be defined as the type and measure of possible or permitted behavior of a participant in family relations, the powers of a participant in family relations arising on the basis of a person's stay in the family or as a result of its creation (state registration of marriage, birth or adoption of a child), in accordance with family law or by virtue of an existing custom recognized by family law or a concluded family contract, which can be carried out only by the participant of family relations who is the bearer of the relevant family law or his legal representative. Family law includes powers to exercise this right, to demand the fulfillment of a family duty arising from this right, to protect this right in case of its violation, non-recognition or dispute.

Key words: family law, a member of a family relationship, subjective family law, protection of family law, implementation of family law, family duty.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. ст. 1 і 2 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) останній врегульовує засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів, а також сімейні відносини за участю зазначених осіб, за винятками, встановленими у ч. 4 ст. 2 СК України [1]. Як правильно зазначає В. А. Ватрас, зміст майнових та особистих немайнових сімейних відносин складають права та обов'язки їх учасників. Сімейне право, врегульовуючи особисті немайнові та майнові сімейні відносини, основним завданням визначає здійснення і захист сімейних прав та охоронюваних законом інтересів його суб'єктів [2, с. 3]. В той же час, у самому СК України хоч і застосовується поняття «сімейне право» в контексті його здійснення (ст. 14 СК України) та захисту (ст. ст. 18, 19 СК України), однак

не містить уточнення, які саме права учасників сімейних відносин слід відносити до сімейних. У зв'язку із цим, у судовій та правозастосовчій практиці можуть виникнути труднощі у застосуванні відповідних положень ст. ст. 14, 18 та 19 СК України в частині захисту порушених, невизнаних та оспорюваних сімейних прав учасників сімейних відносин. У зв'язку із цим, тематика визначення поняття сімейного права є важливим та залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика питання визначення сімейного права та інтересу, його здійснення та захисту стала предметом наукових досліджень таких учених, як: І. В. Апопій, Л. М. Баранова, В. І. Борисова, В. А. Ватрас, Р. О. Гаврік, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, В. Я. Погребняк, З. В. Ромовська, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, С. М. Ходак, Ю. С. Червоний, В. М. Чернега та інших. В той же час, можемо констатувати наявність дискусії та відсутність єдності у цій

сфері, що зумовлює подальше наукове опрацювання відповідної тематики.

Мета наукової статті – провести наукове дослідження поняття сімейного права у сімейно-правовій доктрині, визначення основних наукових підходів до цього питання, виділення власного визначення сімейного права учасників сімейних відносин.

Виклад основного матеріалу. Розпочати наукове дослідження слід із аналізу основних наукових позицій у сімейно-правовій доктрині.

Зокрема, З. В. Ромовська виділяє декілька підходів до розуміння поняття «сімейне право». По-перше, вона визначає його як право, яке належить людині як члену сім'ї чи як родичу і визначене нормами СК України або договором; по-друге, вона визначає його як певні можливості, якими може скористатися дружина, чоловік, мати, батько, дитина, дід, баба, чи інша особа (інший учасник сімейних відносин); по-третє, сімейне право визначається нею як вид та міра поведінки, на яку уповноважені учасники сімейних відносин. При цьому, автор виділяє дві групи сімейних прав – майнового характеру, до яких відноситься передусім право, що пов'язані із володінням певним майном, в тому числі на праві спільної сумісної власності, а також права, що виникають із обов'язку надавати утримання іншому члену сім'ї, і права немайнового характеру. Категорія особистих немайнових прав у сімейному праві на думку науковця є ширшою і включає в себе як права, пов'язані із реалізацією подружжям або одним із них права на материнство, батьківство і власне – створення сім'ї, здійснення тих прав та обов'язків, які виникають із факту державної реєстрації шлюбу, так і права батьків та дітей, що пов'язані із вихованням дитини, створенням необхідних умов для її розвитку, права на спілкування із іншими учасниками сімейних відносин [3, с. 56].

З іншого боку, В. П. Мироненко застосовує інше поняття для позначення сімейного права учасника сімейних відносин – поняття «суб'єктивне сімейне право». Він визначає його як гарантовану правом і законом міру можливої або дозволеної поведінки учасника сімейних відносин, причому ключовим у віднесенні відповідного права учасника сімейних відносин до категорії суб'єктивного сімейного є те, що воно має існувати в межах окремого соціального утворення – сім'ї. Важливою рисою суб'єктивних сімейних прав є те, що відповідно до статті 14 СК України вони є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі, повинні здійснюватися учасником сімейних відносин, що є носієм відповідного права, однак якщо носієм такого права є дитина або особа, дієдатність якої обмежена, і така особа не може самостійно здійснювати свої права – відповідні права здійснюють батьки, опікун або носії відповідного права за допомогою батьків чи піклувальника [4, с. 88–89].

Як гарантовану правом та законом міру можливої або дозволеної поведінки учасника сімейних відносин визначає сімейне право (автор також застосовує дефініцію «суб'єктивне сімейне право») І. В. Жилінкова. Науковець зазначає, що учасники сімейних відносин здійснюють свої сімейні права вільно, на власний розсуд, не порушуючи при цьому права, свободи та інтереси інших осіб і, в першу чергу, інших учасників сімейних відносин. При цьому, якщо особа не здійснюватиме свого сімейного права, вона не позбавляється його, воно продовжує існувати в нереалізованому стані. Окремі сімейні права мають абсолютний характер по відношенню до третіх осіб (зокрема, право батьків на виховання дитини, яке є правом саме відносно третіх осіб, а відносно дитини – є обов'язком батьків) [5, с. 61–62].

Схожим чином визначає суб'єктивне сімейне право І. В. Апопій – як передбачений нормами об'єктивного права ступінь можливої поведінки особи – учасника сімейних відносин. Таке право є поєднанням трьох пра-

вочностей – щодо здійснення наявного сімейного права; щодо вимоги до зобов'язаного суб'єкта виконання ним сімейних обов'язків, що випливають із відповідного сімейного права; щодо захисту сімейного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання [6, с. 31]. Аналогічно визначає поняття сімейного права Ю. С. Червоний (який доповнив це поняття «передбачений нормами об'єктивного права ступінь можливої поведінки особи – учасника сімейних відносин» словами «якій відповідає обов'язок іншої особи або осіб», тобто наділяє сімейне право учасника сімейних відносин ознакою взаємності (сімейному праву одного з учасників сімейних відносин відповідає сімейний обов'язок іншої) [7, с. 27]. Що стосується змісту суб'єктивного сімейного права, то на думку О. І. Харитонової, він складається з «тріади правомочностей» (при цьому вони ті ж, що й визначені І. В. Апопій) [8, с. 34].

Особливе визначення поняття сімейного права виділене Р. О. Гавріком. На його думку, сімейне право – це міра можливої або дозволеної поведінки суб'єкта сімейних відносин, потенційні можливості, які можуть бути реалізовані ним, причому алгоритм такої поведінки визначається актами сімейного законодавства або іншими джерелами сімейного права, а у випадку відсутності такого визначення – сімейним договором чи розсудом самого суб'єкта, який вправі діяти будь-яким чином, щоб не порушувати права та інтереси інших осіб. Відповідне сімейне право може визначатися також не тільки актами сімейного законодавства, а й сімейним договором або звичаєм, можливість застосування яких визначена ст. ст. 9 та 11 СК України. Можемо погодитися із науковцем, що до змісту сімейного права входить право особи на захист такого права самим суб'єктом, іншими учасниками сімейного правовідношення, відповідними юрисдикційними органами, в тому числі визнання такого права, його поновлення або усунення перешкод щодо його реалізації. При цьому, не може бути захищене сімейне право особи, яке не ґрунтується на положеннях джерел сімейного права або суперечить їм (не можуть бути захищені права недобросовісної особи у недійсному шлюбі чи право батьків на утримання, якщо такі батьки були позбавлені батьківських прав тощо) [9, с. 110–111].

На думку В. М. Чернеги, сімейне право – це конкретні повноваження кожного учасника сімейних правовідносин, установлені або законом, тоді вони виникають уже на підставі самого факту перебування особи в тому чи іншому сімейному стані, або встановлені учасниками цих відносин на підставі договору, домовленості між ними [10, с. 251–252].

Висновки і пропозиції. Отже, в результаті проведеного дослідження поняття сімейного права у сімейно-правовій доктрині можемо прийти до наступних висновків.

1. Сімейне право учасника сімейних відносин у сімейно-правовій доктрині визначається по-різному: як вид та міра можливої (чи дозволеної) поведінки учасника сімейних відносин, його повноваження, якому відповідає обов'язок іншого з учасника сімейних відносин; як право, що складає собою сукупність окремих правомочностей, що належать учаснику сімейних відносин (передусім правомочності щодо здійснення відповідного сімейного права, щодо вимоги виконання сімейного обов'язку, що випливає із сімейного права, щодо захисту сімейного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання); як права, встановлені сімейним законодавством як сімейні, що виникають уже на підставі самого факту перебування особи в тому чи іншому сімейному стані, або встановлені учасниками цих відносин на підставі сімейного договору або звичаю.

2. Ключовим для віднесення права учасника сімейних відносин до сімейних є виникнення їх на підставі перебування особи у сім'ї або в результаті її створення (державної

реєстрації шлюбу, народження або усиновлення дитини), можливість здійснення відповідного сімейного права лише носієм відповідного права або особою, яка виступає законним представником учасника сімейних відносин, що є неповнолітнім, визнана недієздатною або обмежена в дієздатності (батьками, опікунами, піклувальниками).

3. На нашу думку, слід застосувати комплексний підхід і визначити сімейне право як вид та міру можливої або дозволеної поведінки учасника сімейних відносин, повноваження учасника сімейних відносин, що виникають на підставі перебування особи у сім'ї або в результаті її

створення (державної реєстрації шлюбу, народження або усиновлення дитини), відповідно до сімейного законодавства або в силу наявного звичаю, що визнається сімейним законодавством або укладеного сімейного договору, які можуть бути здійснені лише самим учасником сімейних відносин, який є носієм відповідного сімейного права або його законним представником. Сімейне право включає в себе правомочності щодо здійснення цього права, щодо вимоги виконання сімейного обов'язку, що впливає із цього права, щодо захисту цього права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.
2. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин : дис. ... канд.юр.наук. : 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2008. 226 с
3. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. К. : Правова єдність, 2009. 500 с.
4. Мироненко В. П., Пилипенко С. А. Сімейне право України: підручник. К. : Правова єдність, 2008. 477 с.
5. Сімейне право України: підручник. Л. М. Баранова, В. І Борисова, І. В. Жилінкова та ін.. за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К. : Юрінком Інтер, 2011. 264 с
6. Алопій І. В. Сімейне право України. К. : Центр учбової літератури, 2011. 360 с.
7. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України. За ред. Ю. С. Червоного К. : Істина, 2003. 464 с.
8. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Білоусов Ю. В. та ін., за ред. Є. О. Харитонова. Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 560 с.
9. Гаврік Р. О. Сімейне право та інтерес учасників сімейних відносин як об'єкти захисту. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 2 (54). С. 108–113.
10. Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.